

„Geolog w terenie... czyli lata 20., lata 30. na archiwalnych fotografiach Profesora Zdzisława Pazdry” – wystawa w Muzeum Geologicznym im. S. J. Thugutta na Wydziale Geologii Uniwersytetu Warszawskiego

Grzegorz Barczyk¹, Mariusz Niechwedowicz²

G. Barczyk

M. Niechwedowicz

"A geologist in the field... the 1920s and 1930s in archival photos of Professor Zdzisław Pazdro collection" – exhibition at the S. J. Thugutt Geological Museum of the Faculty of Geology (University of Warsaw). *Prz. Geol.* 61: 742–745.

Abstract. This paper presents a collection of archival photographs taken by Zdzisław and Olga Pazdro. The collection was purchased by the S. J. Thugutt Geological Museum (Faculty of Geology, University of Warsaw). The set of vintage photographs consists of a few hundred previously unknown large-format glass plates, celluloid negatives and prints dated 1926–1939. This unique collection documents Professor's scientific fieldwork, excavations, fieldtrips and daily life scenes.

Keywords: geology, history of Polish geology, old photographs

W dniu 12 grudnia 2012 r. w Muzeum Geologicznym im. Stanisława Józefa Thugutta na Wydziale Geologii Uniwersytetu Warszawskiego została uroczystie otwarta wystawa pt.: „Geolog w terenie... czyli lata 20., lata 30. na archiwalnych fotografiach Profesora Zdzisława Pazdry”. Na ekspozycji zaprezentowano prawie dwieście nigdzie dotąd niepublikowanych zdjęć autorstwa Zdzisława Pazdry oraz jego żony Olgi, ilustrujących głównie ich działalność naukową w latach 1926–1939.

Historia tej niezwyklej archiwalnej kolekcji fotograficznej zaczęła się... bardzo zwyczajnie. Wiosną 2011 r. do Muzeum Geologicznego im. Stanisława Józefa Thugutta, na Wydziale Geologii Uniwersytetu Warszawskiego, zgłosił się jeden z warszawskich antykwariuszy. Poinformował, iż jest w posiadaniu kolekcji materiałów fotograficznych, które po opisach na opakowaniach udało mu się zidentyfikować jako powstałe w latach 1927–1928 i będące autorstwa Zdzisława Pazdry. Idąc tropem nazwiska autora, pierwszym miejscem poszukiwań był właśnie Wydział Geologii UW. Już po pobieżnym przeglądzie materiałów wszystko było jasne – kolekcja jest dużym, liczącym kilkaset sztuk archiwaliów fotograficznych, zbiorem autorstwa jednego z bardziej znanych polskich geologów, światowej sławy hydrogeologa Profesora Zdzisława Pazdry.

Po prawie rocznych negocjacjach i poszukiwaniach środków finansowych na zakup owej kolekcji transakcja została sfinalizowana na wiosnę 2012 r. dzięki wsparciu finansowemu Fundacji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wydziału Geologii UW. Tym sposobem Muzeum Geologiczne im. Stanisława Józefa Thugutta stało się prawnym i

oficjalnym właścicielem spuścizny fotograficznej profesora Pazdry.

„Kolekcja archiwalnych negatywów i fotografii profesora Zdzisława Pazdry” – w skrócie nazywana „Kolekcją Pazdry” – okazała się już po wstępnym przejrzaniu materiałem o poważnej wartości historycznej – i to nie tylko związanej z historią polskiej geologii.

Kolekcja liczy ponad 400 negatywów czarno-białych w postaci błon ciętych i płyt szklanych. Znakomita większość z nich jest w formacie 9 × 12 cm (tzw. wielki format fotografii – typowy, używany w pierwszej połowie XX w.), w całym zestawie nieco mniej, bo ponad 180, jest błon ciętych, nieco więcej płyt szklanych (ponad 250). Dodatkowo w skład „Kolekcji Pazdry” wchodzi kilkadziesiąt negatywów wykonanych w tak zwanym średnim formacie (6 × 6 cm oraz 4,5 × 7,5 cm). Stanowią je pocięte na poszczególne klatki błony zwojowe. Są to w dzisiejszym rozumieniu klasyczne materiały fotograficzne, czyli szkło (w przypadku płyt szklanych) i celulozoid (błony cięte), pokryte srebrną emulsją fotograficzną.

Poza negatywami zbiór uzupełnia ponad 250 odbitek fotograficznych, różnego formatu – od tak zwanych „styków” (czyli stykowych odbitek fotograficznych wykonanych z negatywów bez udziału powiększalnika fotograficznego) po klasyczne odbitki fotograficzne; niektóre z nich wykończono ozdobnymi (ząbkowanymi) brzegami, co świadczy o wyraźnym albumowym przeznaczeniu.

Zarówno negatywy, jak i fotografie umieszczone były w dwóch tekturowych pudłach (wzmocnionych płótnem), zamykanych od góry. Dodatkowo, negatywy przechowywano w pergaminowych kopertkach, ponadto część z nich

¹ Katedra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych, Wydział Geologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Żwirki i Wigury 93, 02-089 Warszawa; gb59@uw.edu.pl.

² Muzeum Geologiczne im. Stanisława Józefa Thugutta, Wydział Geologii, Uniwersytet Warszawski, ul. Żwirki i Wigury 93, 02-089 Warszawa; niechwedowicz.m@uw.edu.pl.

znajdowała się w oryginalnych pudełkach, w których zostały zakupione przez profesora. Taka metoda przechowywania pozytywnie wpłynęła na sposób zachowania negatywów, który jak na tak wiekowe materiały jest wyjątkowo dobry.

Prawdopodobnie autor prowadził własny katalog – dowodzi tego sposób oznaczenia zarówno kopert pergaminowych, jak i umieszczonych w nich negatywów opisanych symbolami (cyfry rzymskie i litery). Co istotne, taki sposób opisu materiałów i ich katalogowania sugeruje, iż koperty pergaminowe są oryginalne, a negatywy przez cały okres od momentu ich powstania przechowywane były w sposób właściwy ze względów archiwistycznych.

Niestety do dnia dzisiejszego układ katalogowy nadany przez autora kolekcji uległ wymieszaniu. Nie wszystkie negatywy są oznakowane, natomiast wśród tych, które je posiadają, przesłedzenie ciągłości w numeracji nie jest możliwe. Ponadto część negatywów (płyty szklanych czy błon ciętych), oznaczonych lub nie, znajdowała się w jednej kopercie pergaminowej, po kilka sztuk. Kilka kopert, zawierających pojedyncze płyty szklane, zostało opisanych przez profesora dokładniej. W opisach podana jest data wykonania zdjęcia, lokalizacja, a w przypadku widocznych osób – nazwiska.

Płyty szklane, jak również błony cięte, których używał profesor Pazdro, zostały wyprodukowane przez różne firmy; informacji o tym dostarczają zachowane oryginalne opakowania po tych materiałach fotograficznych. Pochodzą głównie z dwóch firm: Gevaert (dziś znana jako Agfa-Gevaert) oraz Lumière & Jougla. Część płyt, błon była zakupiona we Lwowie (zachowała się firmowa koperta firmy: Foto-Radjo-Palace, Lwów, pl. Marjacki 8, gmach Sprechera). Z nielicznych stempli firmowych widniejących na odbitkach można wywnioskować, że w tej firmie prof. Pazdro wywoływał negatywy i zamawiał odbitki. Na kilku zdjęciach widnieje stempel katowickiej firmy Foto Berndt. Kilkanaście odbitek ma na odwrocie odręczny opis. Informacje znajdujące się na kopertkach, opisy i stemple na odbitkach były bardzo pomocne przy identyfikacji poszczególnych fotografii z kolekcji.

Na podstawie zróżnicowania używanych przez profesora materiałów fotograficznych można przypuszczać, że do fotografowania używał on przynajmniej trzech różnych aparatów fotograficznych, jak również i to, że – być może – w pewnym okresie samodzielnie (może w ciemni uniwersyteckiej) zajmował się wywoływaniem negatywów i wykonywaniem odbitek.

Analiza biografii Z. Pazdry pozwala przyjąć, że fotografie znajdujące się w kolekcji powstały w drugiej połowie lat 20. XX wieku, po roku 1926. Najmłodsze z nich zostały wykonane w 1938 lub 1939 r., jednak znakomita większość pochodzi z lat 1928–1930.

Fotografie zebrane w „Kolekcji Pazdry” można pogrupować w cztery osobne zbiory:

1. fotografie z Alp (Szwajcaria);
2. fotografie z Afryki Północnej (Maroko);
3. fotografie z wyjazdów, ekspedycji naukowych, kursów, wycieczek – głównie z szeroko pojętego rejonu Karpat Wschodnich;
4. fotografie rodzinne i towarzyskie. Zbiór tych ostatnich obejmuje – najprawdopodobniej – najdłuższy przedział czasowy.

ALPY

Z biografii profesora Zdzisława Pazdry wynika, że w latach dwudziestych (w roku 1927, po uzyskaniu w 1926 r. stopnia doktora) odbywał on wraz z żoną dodatkowe studia na uczelniach francuskich i w Szwajcarii. Między innymi oboje uczestniczyli w kursie geologicznym organizowanym przez prof. Lugeona oraz w kilku geologicznych wycieczkach.

W „Kolekcji Pazdry” jedynie cztery fotografie dają się zidentyfikować jako wykonane na terenie Francji. Jedną z nich jest widok na klasztor Saint Michel w Normandii.

Dokumentacja fotograficzna pobytu w Szwajcarii jest zdecydowanie bogatsza (około 80 fotografii). Bazą wypadową była prawdopodobnie miejscowość w Alpach Berneńskich u podnóża sławnego „trójzębu”: Jungfrau, Mönch, Eiger.

Ryc. 1. Zdjęcie z wycieczki geologicznej w rejonie Jungfrau, Szwajcaria. Na fotografii Zdzisław Pazdro z niezidentyfikowaną kobietą. Fot. O. Pazdro, data wykonania: 1927 r.

W zbiorach znajduje się wiele fotografii alpejskich panoram, poszczególnych szczytów, morfologii powierzchni lodowca, głęboko wciętych dolin. Można przypuszczać, że większość wycieczek – zarówno kursowych, jak i prywatnych – odbywała się w rejonie Grindelwaldu.

AFRYKA PÓLNOČNA – MAROKO

Wycieczkę geologiczną do Maroka Zdzisław Pazdro opisał w artykule zamieszczonym we *Wszechświecie* (styczeń 1931 r., nr 1, 1685, str. 4–10). Tak więc identyfikacja miejsca i czasu wykonania marokańskich fotografii nie stanowiła większego problemu.

Wycieczka do Maroka odbyła się w maju i czerwcu 1930 r. Zorganizowana została przez Francuskie Towarzystwo Geologiczne, w rocznicę stulecia jego powstania. Wraz z autorem fotografii w wyjeździe uczestniczyła jego żona – Olga Pazdrowa.

Na podstawie wspomnianego artykułu można prześledzić trasę wycieczki. Artykuł we *Wszechświecie* jest ilustrowany – między innymi – trzema fotografiami autorstwa Pazdry. Negatywy jednej z tych fotografii znajduje się w omawianym zbiorze. Pobyt w Afryce Północnej udokumentowany został przez profesora prawie siedemdziesięcioma fotografiami.

Ryc. 2. Widok na przydrożną kaszbę w Maroku. Fot. Z. Pazdro, data wykonania: 1930 r.

Są to zarówno zdjęcia z portu w Marsylii (skąd wycieczka wypływała), jak i z docelowego portu w Casablance. Dwie fotografie przedstawiają mijany w drodze Gibraltar.

Na podstawie dokumentacji fotograficznej oraz artykułu wiadomo, że odwiedziono Fez, Marrakesz i kilka kasz. Z pewnością wycieczka obejmowała przedpola Atlasu oraz góry Rif. Liczne fotografie dokumentują przejazd samochodową karawaną przez tereny pustynne, łącznie z mini-reportażem z akcji ratowniczej po wypadku samochodowym, jaki wydarzył się w czasie przejazdu przez pustynię.

Z artykułu Pazdry wynika, że ze względu na niepokoje polityczne w trakcie zwiedzania gór Rif, ekipie podróżników towarzyszyło wojsko. Najprawdopodobniej był to oddział Legii Cudzoziemskiej – na kilku fotografiach uwieczniony jest postój przy forcie wojskowym i rozmowy z legionistami.

Poza zdjęciami nawiązującymi do tematów geologicznych i dokumentacyjno-przyrodniczych, autor fotografował również scenki uliczne, egzotyczną roślinność, tubylców, wielbłądzie karawany mijane w trakcie przejazdu przez pustynię.

KARPATY, WYJAZDY TERENOWE, DYDAKTYCZNE

Fotografii dających się zakwalifikować do tak opisanego zbioru jest najwięcej – ponad 150. Jednak nie wszystkie są możliwe do identyfikacji, a przynajmniej nie na tak wczesnym etapie opracowywania materiałów.

Wśród tych, co do których możliwe było ustalenie czasu powstania, lokalizacji oraz osób na nich uwiecznionych, dużą grupę stanowią zdjęcia związane z ekspedycjami organizowanymi przez profesora Juliana Tokarskiego z Uniwersytetu we Lwowie w Góry Czywczyńskie. Rezultatem tych ekspedycji było wiele opracowań naukowych opublikowanych przez ich uczestników (m.in. w Kosmosie czy w Sprawozdaniach Lwowskiego Towarzystwa Naukowego). Jeden z uczestników tych ekspedycji – prof. Kazimierz Smulikowski – opisał te wyprawy w swoich wspomnieniach (Smulikowski, 1994). Dzięki tym informacjom możliwe było dokładne zlokalizowanie miejsc wykonanych fotografii, zidentyfikowanie większości widniejących na nich osób, wreszcie ustalenie czasu ich wykonania.

Ryc. 3. Zdjęcie z zajęć terenowych w Karpatach Fliszowych. Na fotografii: Kazimierz Smulikowski i niezidentyfikowany mężczyzna. Fot. Z. Pazdro, data wykonania: okres pomiędzy 1930 r. a 1939 r.

Zdjęcia dokumentujące te wyprawy pochodzą z lat 1929 i 1930. W 1929 roku odbył się zjazd Polskiego Towarzystwa Geologicznego w Pieninach, a w roku 1930 w Tatrach. Z obu tych spotkań naukowych w zbiorach fotograficznych prof. Pazdry zachowały się pojedyncze fotografie.

W roku akademickim 1937/1938 oraz 1938/1939 Zdzisław Pazdro prowadził kursy z kartowania geologicznego w rejonie Worochty (Karpaty Wschodnie, obecnie w obszarze terytorialnym Ukrainy). Z jednego z tych kursów zachowała się dokumentacja fotograficzna wycieczek terenowych.

Poza wymienionymi wyżej fotografiami, których lokalizacja w czasie i przestrzeni jest stosunkowo łatwa, w zbiorach znajduje się wiele fotografii nadal stanowiących trudną zagadkę. Są one z pewnością związane z wyjazdami na badania terenowe (zdjęcia odsłoneń i odkrywek), jednak lokalizacja jest utrudniona. Część prawdopodobnie została wykonana podczas badań terenowych prowadzonych przez Olę Pazdro, kilka opatrzona jest stemplem z nazwą

Ryc. 4. Wyjazd w teren, lata 30. XX w. Prawdopodobnie Karpaty Wschodnie, rejon Worochty. Na fotografii: za kierownicą Olga Pazdro, siedzą z tyłu: (prawdopodobnie) Kazimierz Smulikowski i Włodzimierz Wawryk. Samochód marki Minerva, własność prywatna pp. Pazdrów. Fot. Z. Pazdro, data wykonania: okres pomiędzy 1930 r. a 1939 r.

Ryc. 5. Zdjęcie z wyprawy geologicznej w Góry Czywczynińskie. Na fotografii od lewej: Jan Rylski, Julian Tokarski (siedzi), p. Tenczarowski (przedstawiciel Fundacji hr. Skarbka, siedzi); w tle: Wiktor Nechay, osoba niezidentyfikowana, Maria (Lula) Turnau. Fot. Z. Pazdro, data wykonania: (prawdopodobnie) 1930 r.

„Katowice”. Można przypuszczać, że te ostatnie wykonane zostały w związku z pracą prof. Pazdry w koncernie Wspólnota Interesów Górniczo-Hutniczych w Katowicach na stanowisku kierownika służby geologicznej (w latach bezpośrednio przedwojennych) (Makowski, 1962).

FOTOGRAFIE RODZINNE

Pośród ocalałych negatywów znajduje się ponad 80 fotografii w pamiątkowym, wybitnie rodzinnym stylu. Uwieczniona na nich jest zarówno rodzina profesora Pazdry (żona Olga Pazdro z domu Warchałowska, rodzice – prof. Zbigniew Pazdro i Aniela Pazdro z domu Kopniak, młodsze rodzeństwo – siostra Marta oraz bracia Kazimierz i Lesław), jak również najprawdopodobniej rodzina jego żony. Kilka fotografii prezentuje także Zdzisława Pazdrę wraz z synem Przemysławem.

Na kilku zdjęciach uwieczniony został dom prof. Zbigniewa Pazdry istniejący do dziś we Lwowie przy ul. Gipsowej. Kilkanaście fotografii pochodzi z towarzyskich wyjazdów narciarskich w rejon Worochty.

Z rozmów przeprowadzonych z członkami rodziny profesora wynika, iż nie mieli oni świadomości istnienia tych fotografii. Jedynie jedno ze zdjęć, którego negatyw wchodzi w skład kolekcji, znajduje się w jednym z zachowanych albumów rodzinnych.

Ryc. 6. Zdzisław Pazdro w domu rodzinnym we Lwowie (prawdopodobnie). Fot. O. Pazdro, data wykonania: okres pomiędzy 1927 r. a 1939 r. Ryc. 1–6 wszystkie zdjęcia pochodzą z kolekcji Muzeum Geologicznego im. S. J. Thugutta na Wydziale Geologii Uniwersytetu Warszawskiego, płytka szklana 9 × 12 cm, digitalizacja: G. Barczyk

Należy podkreślić, że wartość poznawcza całej kolekcji jest wręcz trudna do oszacowania, nie tylko ze względu na możliwość odtworzenia nieznanej dotąd historii pracy naukowej jednego z wybitniejszych polskich geologów. To także materiał fotograficzny ilustrujący realia Polski okresu dwudziestolecia międzywojennego, wykonywany nie „okazjonalnie”, lecz często w ramach potrzeby dokumentowania życia codziennego, w takiej formie rzadko spotykany.

Dodatkowo, stan zachowania negatywów i odbitek, mimo zapewne bardzo burzliwej historii (której odtworzenie to oddzielna zagadka), jest nad wyraz dobry. Biorąc pod uwagę fakt, iż profesor oraz jego żona nie byli zawodowymi fotografami, mamy do czynienia z zachowaniem prawie kompletnym archiwum fotografa amatora okresu międzywojennego. Nawet współcześnie tego typu archiwa rzadko bywają prowadzone w tak przemyślanej formie.

LITERATURA

- MAKOWSKI H. 1962 – Historia odkrycia Zagłębia Nadbużańskiego (w trzylecie śmierci J. Samsonowicza). *Prz. Geol.*, 10: 579–582.
 PAZDRO Z.T. 1931 – Wycieczka geologiczna do Maroka. *Wszechświat*, 31: 4–10.
 SMULIKOWSKI K. 1994 – Droga po kamieniach. Warszawa, s. 396.

Praca wpłynęła do redakcji 22.02.2013 r.
 Akceptowano do druku 11.04.2013 r.